

ZAMONAVIY XITOIY TILIDA ANTONIMLARNING SEMANTIK MUNOSABATLARI

Saliyeva Nigora Ikromovna

“Silk Road” International University of Tourism and Cultural Heritage

s.nigora@univ-silkroad.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18322171>

Annotatsiya

Mazkur tadqiqotda zamonaviy xitoy tilida antonimlarning ma’no xususiyatlari va ularning leksik-semantik mohiyati tahlil qilinadi. Antonimlarning faqat qarama-qarshi emas, balki o’zaro bog’liq va bir-birini to’ldiruvchi ma’no munosabatlariga ega ekanligi yoritiladi. Xitoy va xorijiy tilshunoslarning qarashlari asosida antonimlarning umumiy ma’no turkumiga mansubligi, juftlikda mavjud bo’lishi hamda qiyoslash jarayonida namoyon bo’lishi ilmiy asosda izohlanadi. Dialektik materializmning qarama-qarshilik va birlik qonuniyatlari asosida antonimlar tildagi obyektiv voqelikning in’ikosi sifatida baholanadi. Misollar orqali antonimlarning nisbiyligi, o’zaro cheklovchi va shartlovchi xususiyatlari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari antonimlarning ma’no munosabatlari faqat ziddiyatga emas, balki semantik to’ldiruvchilikka asoslanishini ko’rsatadi.

Kalit so’zlar: xitoy tili, antonimiya, antonimlar, leksik semantika, qarama-qarshilik, qiyosiy munosabat, ma’no turkumi, dialektik birlik, leksik ma’no

Antonimlar bilan ifodalangan ma’nolar qarama-qarshi va to’ldiruvchi bo’lib, antonimlarning asosiy xususiyati hisoblanadi.

Bu masala bo’yicha ba’zi xitoy va xorijiy tilshunoslik asarlarida uning qarama-qarshi va nisbiy ma’no ifodalashi ko’rsatilgan, xolos. Masalan, Galkina Fedoruk “Zamonaviy rus leksikologiyasi” da ta’kidlagan: “Qarama-qarshi ma’noga ega so’zlar antonimlar deb ataladi”¹. Volna “Ingliz leksikologiyasi” da ta’kidladi: “Antonimlar qarama-qarshi ma’noga ega bo’lgan so’zlardir. Qarama-qarshilik antonimlarni shakllantirish uchun asosdir”.² 周祖模 Zhōuzǔmó “汉语词汇讲话” “Xitoycha lug’at nutqi” da: “Antonimlar qarama-qarshi yoki qarama-qarshi ma’noga ega bo’lgan so’zlardir”, - deb ta’kidlagan edi³.

Agar dialektik materializmning qarama-qarshilik va birlik qonuniyatlaridan foydalangan holda so’zlarning antonimlik hodisasini qo’shimcha kuzatadigan bo’lsak, antonimlar bir-biriga zid va qarama-qarshi bo’libgina qolmay, balki o’zaro bog’liqlik va bir-birini cheklashini ham ko’rishimiz mumkin. Ushbu xususiyatni quyidagi fikrlar bilan izohlash mumkin:

1. Antonimlar bir xil ma’no turkumiga asoslanishi kerak.

Antonimlar guruhi o’rtasidagi qarama-qarshi va qarama-qarshi munosabatlar umumiy ma’no turkumi doirasida birlashtiriladi, masalan, “君子” “janob” va “小人” “yomon odam” antonimlari ikkalasi ham odamlarga ishora qiladi va har ikkisi ham odamlarga xarakter nuqtai nazaridan baho beradi: “君子” “janob” deganda yuksak axloqiy xarakterga ega bo’lgan shaxs nazarda tutiladi, “小人” “yovuz” degani jirkanch fazilatlariga ega bo’lgan odamni anglatadi. Bu

¹ Е. М. Галкина-Федорук. Современный русский язык. Лексика. (Курс лекций.) — Изд-во Моск. ун-та, 1954. 34 стр.

² В.В. Елисеева Лексикология английского языка (учебник) СПб: СПбГУ, 2003-44стр

³ 周祖模 《汉语词汇讲话》/人民教育出版社, 1959年.

juft antonimlar bir xil ma'no turkumiga asoslanadi. Yana bir misol, “长” “uzun” ham, “短” “qisqa” ham o'lchov ma'no turkumi, “古” “qadim” va “今” “zamonaviy” ham zamon ma'no turkumiga kiradi. Aytish mumkinki, umumiy ma'no kategoriyasi antonimlarni hosil qilishning shartidir.

So'z turkumi ortasida birlik bo'lmasa, qarama-qarshilik ham bo'lmaydi, shuning uchun antonimlar ozaro bog'lanib, bir-birini cheklab turadi, deyiladi.

2. Antonim so'zlar hamisha juft bo'lib keladi, bir-biriga bog'liq bo'lib, bir-birining old sharti hisoblanadi.

毛泽东 Máozédōng “矛盾论” “Qarama-qarshilik to'g'risida” asarida shunday ta'kidlagan edi: “Qarama-qarshilikning har bir jihati alohida bo'lishi mumkin emas. Agar unga qarshi chiquvchi qarama-qarshi tomon bo'lmasa, o'z tomoni mavjud bo'lish shartlarini yo'qotadi. Barcha qarama-qarshi narsalarni tasavvur qiling yoki odamlar ongida bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan tushunchalarning har biri mustaqil ravishda mavjudmi, hayotsiz o'lim yo'q va o'limsiz hayot bo'lmaydi. Agar baraka bo'lmasa, iroda yo'q, muammo bo'lmasa, qiyinchilik bo'lmaydi. Agar qiyinchilik bo'lmasa, muvaffaqiyat bo'lmaydi”.⁴ Til lug'atidagi antonimlar aynan ana shunday qarama-qarshi tushunchalar yoki narsalarning obyektiv voqelikdagi aksidir. Binobarin, antonimlar doimo o'zaro bog'liq, o'zaro bog'liq va bir-birini cheklovchi bo'lib, qarama-qarshi va bir-birini to'ldiruvchi ziddiyatli birlik hodisasiga aylanadi.

3. Antonimlar orasidagi o'zaro qarama-qarshi munosabat doimo qiyoslashda ochiladi.

“大” “katta” va “小” “kichik” antonimlari bilan ifodalangan ma'noni olaylik, dunyoda mutlaq kattalik va mutlaq kichiklik yo'q. “小猫” “kichik mushuk” va “大老鼠” “katta sichqon” bilan solishtirganda, “小猫” “kichik mushuk” katta, lekin “大老鼠” “katta sichqon” kichik. Aytish kerakki, agar obyektiv narsa va hodisalar o'rtasida o'zaro bog'liq qiyosiy aloqa bo'lmasa, kattasi doimo katta bo'lmaydi, kichiki esa kichik bo'lmaydi, bu o'zaro bog'liqlik, o'zaro bog'liqlik va o'zaro cheklov mavjudligini ko'rsatadi so'zlarning antonimlari.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy xitoy tilida antonimlar murakkab leksik-semantik hodisa bo'lib, ular faqat qarama-qarshi ma'noni emas, balki o'zaro bog'liqlik va cheklov munosabatlarini ham ifodalaydi. Antonimlar bir xil ma'no turkumiga mansub bo'lishi, juft holda mavjudligi va faqat qiyoslash jarayonida to'liq namoyon bo'lishi bilan xarakterlanadi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, antonimlar tildagi obyektiv voqelikni dialektik birlikda aks ettiradi va ularning ma'nosi nisbiy xarakterga ega. Shu bois antonimlar bilan ifodalangan ma'nolar ko'r-ko'rona qarama-qarshi emas, balki o'zaro to'ldiruvchi va bir-birini belgilovchi semantik munosabatlarga asoslanadi. Bu holat xitoy tilining leksik tizimidagi mantiqiy va semantik uyg'unlikni yaqqol namoyon etadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Е. М. Галкина-Федорук. Современный русский язык. Лексика. (Курс лекций.) — Изд-

⁴ 毛泽东. 矛盾论/北京新华印刷厂印刷, 1975年.

во Москва. ун-та, 1954. 204 стр.

2. В.В. Елисеева Лексикология английского языка (учебник) СПб: СПбГУ, 2003
3. 周祖谟《汉语词汇讲话》/人民教育出版社, 1959年.
4. 毛泽东. 矛盾论/北京新华印刷厂印刷, 1975年.
5. Анализ актуальных проблем современной теории перевода МА Байматова - Science and innovation, 2024 - ООО «Science and innovation»